

він один: Український Поет...Українську переможну революцію зробив Шевченко, – не полководець, не герой, не цар, не дипломат і не німецький народний учитель, – зробив ПОЕТ” [3, с. 211-212]. Тому так наполегливо нищили його портрети більшовики упродовж 1917-1920 років.

Із 1920-х років до настання незалежності українська спільнота читала “по-своєму” Тараса Шевченка. До розгрому наукових українських шкіл у 30-х роках вдалося провести копійку працю над збиранням і вивченням сторінок біографії, розпочато дослідження над літературними здобутками Поета, наукове академічне видання його творів. Варто зауважити, що ніколи не припиняло існувати шевченкознавство, навіть у період Другої світової війни, у період політичних репресій. Попри “більшовицьку” забарвленість наукових праць радянського періоду, владний бомонд не наважувався заборонити дослідження цієї близької для кожного українця постаті. Серед широкого загалу більшовикам вдалося трансформувати образ Шевченка у реліквію, створити образ борця із експлуатацією пролетаріату та селянства, високого пошанування здобули ідеї революційного демократизму у творчості Поета та радянського патріотизму. Саме із середини 20-х років ХХ ст. “заповіти” поета стали називати “вченням”, що лексично було ближче до радянської ідеології.

Це простежується в індивідуальній пам’яті українців. У записках книги вражень відвідувачів його могили здебільшого вживане лексичне кліше “чтим память великого учителя украинского народа, как борца за освобождение рабочих и крестьян” увиразнює процес залучення імені Тараса Шевченка до когорти борців за соціалізм і комунізм у часі становлення радянської влади. “Привет тебе, первому великому поэту-революционеру Украины от рабочих славного Ленинграда...” [7].

Читає, вивчає Т. Шевченка і сьогоденні покоління інтелектуалів, широкий загал, молодь. Вкотре намагаючись збагнути його пророчі послання, досягнути глибину закоріненості у завдання нації, розуміємо нагальну потребу повернення слова і духу Поета у суспільну, культурну свідомість, бо по-особливому увиразнюються те, що належить сьогодні до найгостріших проблем нації: духовну деградацію, культурну відсутність чи й взагалі притомність, що оголює найболючіше: знищення в Україні України.

1. Маланюк Є. Шлях до Шевченка // Хроніка 2000. Український культурологічний альманах. – 2010. – Вип. 3 (85). Зарубіжне шевченкознавство (з матеріалів УВАН). Частина 1. – С. 8-23.

2. Куліш П. Чого стоїть Шевченко як поет народній // Україна: антологія пам’яток державотворення, Х-ХХ ст.: у 10 т. / редкол. І.М. Дзюба [та ін.]. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2008. – С. 263-269.

3. Одарченко П. Тарас Шевченко в радянській літературній критиці (1920-1960) // Хроніка 2000. Український культурологічний альманах. – 2010. – Вип. 3 (85). Зарубіжне шевченкознавство (з матеріалів УВАН). Частина 1. – С. 210-281.

4. Тарас Шевченко. Документи і матеріали. – К., 1982. – № 198. – С. 90.

5. Відношення О.Ф. Орлова від 9 червня 1847 року до начальника 5-го округу корпусу жандармів О.А. Шнеля про діяльність Кирило-Мефодіївського товариства та про посилення таємного жандармського нагляду на Україні // Україна: антологія пам’яток державотворення, Х-ХХ ст.: у 10 т. / редкол. І.М. Дзюба [та ін.]. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2008. – С. 179-182.

6. Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1983. –Т. 39. – С. 255.

7. Брижицька С. Відвідувачі Чернечої гори про зняття пам’ятника “голгофа” з могили Тараса Шевченка (за рукописними матеріалами 1927–1928 років) // Збірник праць Всеукраїнської (37-ї) наукової шевченківської конференції; Черкаси, 22–24 квітня 2009 р. – Черкаси: В-во Чабаненко Ю. А., 2009. – С.14.

ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

ГОРЕНКО Л.І. (м. Київ)

Copyright © 2014

УДК 321.911(477)“18”

Національний феномен Тараса Шевченка сягає далеко за межі літератури, культури та мистецтва загалом. Він виявив у собі найхарактерніші риси українського генотипу, синтезував досвід питомої культури, увібрав силу духу багатьох поколінь свого могутнього роду. Великий Кобзар, геніальний поет, мислитель і художник-академік, Т.Шевченко сягнув вершин української національної і світової культури. Його вважають основоположником нової української літератури й літературної мови, новатором у сфері мистецтва.

На сучасному етапі дослідження багатогранної творчості Великого Кобзаря набуває нових критеріїв висвітлення історико-культурного простору України та Росії впродовж XIX століття. Але, перш за все, особливе значення у формуванні особистості Т.Г.Шевченка мало його оточення, як в Україні, так і в тогочасній Росії [4, с. 20–25; 6, с. 37–39]. Насамперед, це родина Білозерських – найвисокоосвічених представників української аристократії. Батько Білозерських служив повітовим комісаром і предводителем дворянства, був палким прихильником Вольтера. Його дружина – дочка козацького сотника, захоплювалася романами В. Скотта, але над усе любила й шанувала українські пісні, стародавні звичаї тощо. Всі діти Білозерських стали видатними діячами української національної культури: Василь Білозерський – громадсько-політичний і літературний діяч, один з організаторів Кирило-Мефодіївського братства; брат Микола – фольклорист і етнограф, українознавець, автор праць про Т.Г. Шевченка; їх сестра Олександра Білозерська-Куліш – письменниця, фольклорист, етнограф. Відома вона як Ганна Барвінок (псевд. – А. Нечуй-Вітер). Народилася 5 травня 1828 року в с. Мотронівка, тепер у складі с. Оленівки Борзнянського району Чернігівської області (пом. 6.07.1911, там само) – авторка оповідань з “народних уст”, представниця етнографічно-побутової школи в українській літературі [12, с. 23–25]. Як відомо, Ганна Барвінок освіту одержувала вдома, а також у приватних пансіонах на Полтавщині (с. Кропивне, м. Конотоп). Вийшла заміж 1847 року за П.О. Куліша; а старшим боярином на весіллі був друг сім’ї Тарас Григорович Шевченко. Після розгрому Кирило-Мефодіївського братства Ганна Барвінок виїхала до Тули – місце заслання її чоловіка. З 1854 року мешкала у Петербурзі, а з 1883 року оселилася в Мотронівці, де дожила до смерті.

Літературна діяльність Ганни Барвінок розпочалася 1858 року оповіданнями з сільського життя, опублікованими у популярних на той час альманахах “Хата”, “Руська хата”, “Рада”, “Перший вінок”, “Наша доля”, журналах “Основа” та “Киевская старина”. В центрі уваги авторки була доля української жінки-селянки та родинно-побутові стосунки. І. Франко зазначав, що Г. Барвінок створила низку “прочувствованных рассказов, живописную украинскую женщину”. Українознавець С. Єфремов назвав її “поетом горя і бідкування жіночого” [10, с.15; 19, с. 34–35]. Загалом, оповідання Ганни Барвінок – здебільшого фотографічні малюнки з ознаками етнографічних життєвих пригод, які подають цінний матеріал до розуміння народної етнопсихології, етнопедagogіки, етнокультури, етнофольклору та етностетики. Кращі з них: “Не було змалку, не буде й до останку”, “Перемогла”, “Русалка”, “Лихо не без добра”, “Восени літо”, “Вірна пара”, “Квітки зі сльозами, сльози з квітками”.

З оповідань Ганни Барвінок постають виразні картини селянського, здебільшого кріпацького життя, змальовані з широким використанням фольклорно-етнографічного матеріалу. Героїні ряду оповідань письменниці (“Сирітський жаль”, “Не було змалку, не буде й до останку”, “Молодича боротьба”, “П’яниця”, “Жіноче бідкування”, “Хатне лихо”) в особливій жіночій манері виявляють високу гідність, духовну красу та волю. Серед таких образів Параска Духанівна (“Хатне лихо”, Стеха (“П’яниця”), Харитина (“Перемогла”), героїня “Молодичної боротьби”. Основною прикметою прози Ганни Барвінок є її народна мова, вільне володіння семантикою народної творчості, фольклору та мистецтва взагалі. Саме українські народні пісні, яких чимало записала письменниця, є в основі багатьох її оповідань, неопублікованої драми “Материнська помста” [8, с. 45–47; 13, с. 123–124]. Рукописна спадщина Ганни Барвінок зберігається в Інституті літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України та Чернігівському літературно-меморіальному музеї М.М. Коцюбинського.

Старший брат Олександри – Василь Білозерський народився 1825 року теж в с. Мотронівка (пом. 4.03.1899) – громадський і літературний діяч, журналіст. У 1841–1846 рр. навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету. У 1846–1847 рр. викладав історію й географію у Полтавському кадетському корпусі. Один з організаторів Кирило-Мефодіївського братства, належав до поміркованої його частини. Брав участь у створенні статуту братства, написав до нього розгорнуте пояснення, коротку записку про вивчення історії слов’ян, розробив проект створення в Україні ремісничих шкіл для юнаків козацького стану [10, с. 44–45; 15, с. 187–189].

Вважав за можливе через освіту й пропаганду ідей слов’янської єдності та братерської любові серед широких верств населення об’єднати слов’янські народи у федеративну державу. У 1847 році був заарештований, після недовгого перебування під слідством у Петропавлівській фортеці засланий до Петрозаводська, де працював молодшим помічником у губернській канцелярії. У 1849 році призначений на посаду асесора Олонецького губернського правління, пізніше дістав чин титулярного радника, а в лютому 1853 року був представлений до нагороди. Навесні 1856 року йому дозволили переїхати до Петербурга.

У березні 1856 року його призначено радником першого департаменту Петербурзької управи благочинності. У 1861–1862 рр. він – редактор журналу “Основа”, що відіграв значну роль в консолідації українських сил, сприяв подальшому розвитку літератури й пожвавленню суспільного руху в Україні. В. Білозерський писав статті, присвячені слов’янській літературі, вивченню української мови та історії. Після 1862 року він служив у Варшаві [1, с. 99–101]. Згодом В. Білозерський подав у відставку, переїхав до родинного маєтку на хутір Мотронівку.

Брат Ганни Барвінок (Білозерської-Куліш) і Василя Білозерського – Микола Білозерський народився 1833 року там само в с. Мотронівка (пом. 11.06.1896, м. Борзна) – відомий український фольклорист і етнограф. Навчався він у Петербурзі, в Другому Кадетському корпусі разом з братом Олександром і Олімпієм. Можливість безкоштовного навчання вони отримали через протекцію О. Кочубея, який надавав допомогу вдові М. В. Білозерського Мотроні Василівні через родинні зв’язки. Микола Білозерський присвятив себе активній журналістсько-видавничій діяльності, редагував “Черниговские губернские ведомости”, видав збірник “Южнорусские летописи, открытые и изданные Н. Белозерским” (1856 р.). Чимало зібраних ним пісень уміщено в збірці А. Метлицького “Народні південноруські пісні” (1854 р.), а приказки й прислів’я – у збірці М. Номиса “Українські приказки, прислів’я і таке інше” (1864 р.). Микола Білозерський – один з перших шевченкознавців: він зібрав записи розповідей В. М. Забіли, М. М. Лазаревського, А. І. Лизогуба, В. В. Тарновського (старшого), О. Ф. Сенчила-Стефановського та інших приятелів Т. Шевченка і опублікував у журналі “Киевская старина” (1882, № 10) дослідження “Тарас Григорович Шевченко по воспоминаниям разных лиц (1831–1861 рр.)”. Крім того, у статті є цінні біографічні відомості про Т. Шевченка [15, с. 33–35]. В архівах м. Києва (вул. М. Грушевського) зберігається рукописна спадщина М. Білозерського. Так, в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнографії імені М. Т. Рильського НАН України є рукопис праці “Про кобзарів і список кобзарів” та інші його фольклорно-етнографічні матеріали [5, с. 23–27; 6, с. 37–40].

Мистецьку традицію Білозерських успадкувала і їх родичка – відома письменниця Надія Кибальчич (псевд. і крипт. – Наталка-Полтавка, Н. Симонівна, М. К., Н. К. та ін.; народилася у вересні 1857 року в с. Заріг, тепер Оржицького району Полтавської обл. – 04.12.1918, м. Лубни, тепер Полтавської обл.). Дочка українського етнографа й фольклориста Номиса (М. Т. Симонова) і мати поетеси Н. К. Кибальчич. Племінниця Ганни Барвінок і В. М. Білозерського. Освіту здобула в Лубенській гімназії. В 70-х роках одружилася з волинським поміщиком К. Кибальчицем, але шлюб швидко розпався. З цього часу до останніх днів життя жила на Полтавщині. Активність творчості припадає на 90-ті роки XIX ст. Друкувала в журналах “Літературно-науковий вісник”, “Зоря”, “Дзвінок”, “Молода Україна”, альманах “Багаття”, “З потоку життя”, автор оповідань, нарисів та п’єс: “Драма у хаті” (1892 р.), “Баба Яга” (1893 р.), “Баба Калиниха” (1894 р.), “Самовродок” (1897 р.), “Зустріч” (1898 р.), “Його право”, “Останній раз” (обидва 1899 р.), “Кому яке діло” (1900 р.). Створила драматичний етюд “Генеральна репетиція” (1901 р.) та мелодраматичну п’єсу “Катерина Чайківна” (1897 р.), яка здобула першу премію на конкурсі, проведеному Руським народним театром у Львові. Н. Кибальчич залишила цікаві й цінні спогади про Тараса Шевченка, написані на основі розповідей її матері. Вони друкувалися в “Киевской старине” (1887 р.), журналах “Зоря” (Львів, 1892 р.). Листувалася з І. Я. Франком, якому належить кілька прихильних відгуків про творчість письменниці [16, с. 14–15; 18, с. 23–25].

Серед соратників Т. Г. Шевченка був і Пантелеймон Олександрович Куліш – мислитель, письменник, історик, фольклорист, українознавець, творча спадщина якого надзвичайно багатогранна і стосується усіх сфер української національної культури. Один із засновників Кирило-Мефодіївського братства, редактор журналу “Основа”. Автор першого українського історичного роману “Чорна рада” та власної абетки і правопису української мови. За словами І. Франка, у плеяді вітчизняних літературних корифеїв П. Куліш був “першорядною зіркою”. Народився П. О. Куліш у м. Вороніж (тепер Сумська обл.). Його батько й мати – нащадки старовинних козацьких родів, де в сім’ї панували традиції рідної мови й народної культури. Початкову освіту він отримав удома, потім навчався в гімназії, а згодом на філософському й правничому факультетах Київського університету. З 1845 року він працював викладачем російської мови у Петербурзькому університеті, а 1847 року Петербурзька Академія наук відрядила П. Куліша за кордон для славистичних студій. У Варшаві був заарештований за належність до Кирило-Мефодіївського братства. Відбувши заслання в Тулі, повернувся до Петербурга, де працював на чиновницькій службі. У 1857 році він заснував у Петербурзі власне видавництво з друкарнею, яке сприяло розвою українського літературного та культурного

процесу. У 1868–1871 рр. мешкав у Львові, Відні. На думку І. Франка, був “головним рушієм українофільського руху в Галичині” [15, с. 50–51].

Багатогранна творчість П. Куліша майже вся є новаторською: він першим розпочав писати українською мовою наукові праці, чим заклав основи української наукової мови; став засновником українського роману й одним з перших творців російської історичної романістики (знамениту “Чорну раду” видав українською та російською мовами); запровадив новий фонетичний правопис (“кулішівку”), яким користуємося до нині. Перший вимогливий і доброзичливий критик та побратим Т.Г. Шевченка, П. Куліш став також першим біографом, упорядником і видавцем повного зібрання творів М. Гоголя, першим перекладачем українською мовою творів В. Шекспіра, А. Байрона, першим, разом із І. Пулюєм та І. Нечуєм-Левицьким, здійснив повний і неперевершений український переклад Біблії. Як мислитель П.Куліш створив оригінальну філософську систему й назвав її “хутірська філософія”, яка стала символом української національної ідеї. Концепцію української національності й духовної волі П. Куліш ґрунтував на науковому осягненні універсальних космогонічних законів, які визначають закони людського життя, і безперечно, на духовні традиції українського народу. Саме таким наповненням пронизана вся творчість і діяльність Великого Кобзаря Тараса Шевченка – громадянина, патріота, поета й митця.

Особливого значення для формування громадянської позиції Т. Шевченка, його естетичних та культурфілософських смаків мав тогочасний Петербург. Вперше знайомство Т. Шевченка з Петербургом відбулося навесні 1831 року, куди й переїхав його поміщик, пан Павло Васильович Енгельгардт (1798–1849) – російський дворянин і офіцер швейцарського походження, представник розгалуженого роду Енгельгардів. Як відомо, у 1832 році П.В. Енгельгардт віддав Т. Шевченка “въ науку къ разным живописным деламъ цехового мастера” В. Ширяєва. Саме тут, у середовищі учнів-художників Тарас опановував знання, а влітку, “белыми” петербурзькими ночами став відвідувати Літній сад, де перемальовував античні статуї. В одну з таких ночей 1835 року його зустрів земляк художник Іван Максимович Сошенко, який на той час закінчував навчання в Академії мистецтв. І.М. Сошенко відчув у молодому учні дійсного митця і розпочав йому допомагати. Насамперед, І. Сошенко познайомив його з Євгеном Гребінкою, який також багато допоміг молодому земляку в царині самоосвіти. Крім того, І. Сошенко звернув увагу конференц-секретаря Академії мистецтв професора історії мистецтв В.Григоровича на талановитого юнака. Надалі Т. Шевченка познайомили з відомими на той час художниками А. Венеціановим і К. Брюлловим, з відомим російським поетом В. Жуковським. Як відомо, саме ці люди й відіграли вирішальну роль у звільненні Т.Г. Шевченка з кріпацтва 25 квітня 1838 року.

Важливим періодом у житті Т. Шевченка було навчався в Петербурзькій Академії мистецтв у відомого російського художника-живописця, монументаліста, аквареліста, представника академізму Карла Павловича Брюллова (1799–1852), де він опановував не тільки живопис, але й слухав лекції в університеті, студіював історію мистецтва, загальну історію, літературу, фізику, фізіологію, зоологію та інші науки. Глибокий інтерес виявив молодий Т. Шевченко до природознавства, що допомогло йому виробити матеріалістичні погляди на природу та світ. Т. Шевченко був добре обізнаний із світовою художньою літературою і мистецтвом, любив творчість Рембранта ван Рейна, Гольбейна, Дюрера. Як свідчать джерела, Т. Шевченко ще з юнацтва володів польською мовою, що збагачувало його спілкування [2, с. 211]. Володіння французькою мовою дозволяло йому читати в оригіналі твори французького письменника XIX ст. Шарля Поль де Кока (франц. Charles Paul de Kock; 1793–1871) – батька відомого французького романіста і драматурга Анрі де Кока. З найбільш відомих романів Анрі де Кока: “Berthe l’amoureuse”, “Le Roi des studiants”, “La Belle Criole”, “La Dame aux gmeraudes”, “Baisers maudits” та ін., де найбільш яскраво проявлено психологічний аспект. З драматичних творів Анрі де Кока відомі: “L’eau et le feu” (у співпраці з батьком), “Histoire de Paris”, драма “Fruires de la cite”, “Il n’ya plus d’enfants” та ін. Необхідно підкреслити, що постать Шарля Поля де Кока цікавила Т.Шевченка не випадково, адже він був сином голландського банкіра, в період Революції відправленого на гільйотину (1794 р.). Служив банківським клерком. Творчість розпочинав як драматург і лібретист. Його романи з життя паризького середнього класу користувалися величезним успіхом. Відомий як автор майже двохсот драм і водевілів, багатьох пісень, а також автор цінних мемуарів. Його ім’я кілька разів згадується в романах Ф.М. Достоевського. Крім того, Т. Шевченко любляв читати “Клариссу” Семюеля Річардсона у французькому перекладі Ж. Жанена. Адже у першій половині XIX ст. дуже популярними були твори С. Річардсона (англ. Samuel Richardson; 1689–1761) – відомого англійського

письменника, засновника “почуттєвої” літератури XVIII – початку XIX ст. Популярність йому принесли три його епістолярні романи: “Памела, или награждённая добродетель” (1740 р.), “Кларисса, или история одной барышни” (1748 р.) та “История сэра Чарльза Грандисона” (1753 р.). Крім своєї письменницької кар’єри, С. Річардсон був авторитетним типографом та видавцем: надрукував понад 500 різних праць, численних газет і журналів. Він належав до середовища найпрогресивніших англійців XVIII ст., серед яких були Семюела Джонсона і Сара Філдінг, а також особисто був знайомий з більшістю членів Лондонського літературного товариства (і був “літературним конкурентом” Генрі Філдінга). Після першого роману “Памела” (надр. 1740 р.) С. Річардсона вийшов “Кларисса, или История молодой леди, заключающая в себе важнейшие вопросы частной жизни и показывающая, в особенности, бедствия, которые могут явиться следствием неправильного поведения как родителей, так и детей в отношении в браку” (“Clarissa; or, the History of a Young Lady: comprehending the most important concerns of private life; and particularly shewing the distresses that may attend the misconduct both of parents and children, in relation to marriage” (1747–1748 pp.) та “История сэра Чарльза Грандисона” (“The History of Sir Charles Grandison”, 1754 p.). Насамперед, три романи С. Річардсона послідовно описують життя нижчої, середньої та вищої верстви тогочасного суспільства. Головна історична цінність його романів полягає у створенні С. Річардсоном зразкового образу антигероя, ім’я якого стає типовим. Водночас, головна риса романів С. Річардсона є “почуттєвість”, а самого автора вважають засновником нової школи романістів. За межами Англії сентиментальність С. Річардсона також стала гаслом широкої літературної течії, зокрема, представленої творами Карла Гольдони (дві комедії: “Pamela Nubile” і “Pamela maritata”), Христофа Мартина Віланда (трагедія “Clementine von Paretta”, Франсуа де Нефшато (комедія “Pamela ou la vertu recompensee” та ін. Вплив С. Річардсона помітно і в “Новій Елоїзі” Жан-Жака Руссо, в “Монахині” Дені Дідро, у творах Ж.Ф. Мармонтеля та Бернардена де Сен-П’єра. Так, Альфред Мюссе назвав “Клариссу” – “лучшим романом на свете”, тому С. Річардсона можливо вважати не лише засновником сучасного роману в Англії, але й предтечею всієї сентиментальної школи в Європі. Наприкінці XVIII – середини XIX ст. були видані скорочені видання “Кларисси” (1868 р.) Е. Далласом, “Грандисона” – професором І. Сенбюрі (1895 р.). Зібрання творів С. Річардсона було видано в Лондоні (1783 та 1811 pp.). Російською мовою твори С. Річардсона перекладені: “Английские письма, или история Кавалера Грандисона” (СПб., 1793–1794 pp.), “Достопамятная жизнь девицы Клариссы Гарпов” (СПб., 1791–1792 pp.), “Индейцы” (М., 1806), “Памела, или награждённая добродетель” (СПб., 1787 та 1796 pp.), “Кларисса или история юной барышни” (“Библиотека для чтения”, 1848, Чч. 87–89) у переказі Олександра Васильовича Дружиніна (1824–1864) – російського письменника, поета, літературного критика і перекладача. Все вищевикладене засвідчує про обізнаність Т.Г.Шевченка з найвідомішими зразками тогочасної європейської літератури, поезії і культури, а також високий професіоналізм, естетизм та культурологічні світоглядні концепти поета.

Серед мистецького оточення Т. Шевченка в цей період особливо виділяються художник О.Г. Венеціанов та відомий російський поет В.А. Жуковський, а також земляки Т.Г. Шевченка – Є. Гребінка та художник І. Сошенко. Як відомо, Олексій Гаврилович Венеціанов (1780–1847) – один із основоположників побутового жанру в російському живописі, академік Петербурзької Академії мистецтв (з 1811 р.). Він походив із родини грецького купця з Ніжина Фармакі-Венеціано та українки. Живопису навчався самостійно, а потім у славнозвісного майстра портрету Володимира Лукича Боровиковського (1757–1825), який походив з відомого козацького роду Боровиковських. З 1774 року В.Л. Боровиковський служив у Миргородському полку, одночасно займаючись живописом. У перші половині 1780-х років у чині поручика вийшов у відставку, займався виключно живописом, творенням образів для місцевих храмів. У 1770-х роках В.Л. Боровиковський близько познайомився з В.В. Капністом і виконував розписи інтер’єру в його будинку в Кременчуці, призначеного для прийому імператриці Катерини II. Саме завдяки цій події та прихильності імператриці художник переїхав до Петербургу (з 1788 р.), де був знайомий з Н.А. Львовим, а його друзями стали Г.Р. Державін, І.І. Хемніцер, Є.І. Фомін, Д.Г. Левицький, який став його вчителем. У 1795 році В.Л. Боровиковський отримав звання академіка живопису. Був членом Товариства заохочування мистецтв, заснував першу в Росії приватну малювальну школу, в якій навчав обдаровану молодь з народу, допомагав талановитим кріпакам дістати волю. Необхідно підкреслити, що Тараса Шевченка познайомив 1827 року з О.Г. Венеціановим Іван Сошенко. Водночас О.Г. Венеціанов високо оцінив мистецький талант Тараса Шевченка, познайомив його з передовими діячами

російської культури і особисто клопотався про звільнення поета з кріпацтва. Як відомо, Т.Г. Шевченко змалював образ О.Г. Венеціанова у своїй повісті “Художник”.

Особливу роль у житті Т. Шевченка відіграв російський поет і перекладач Василь Андрійович Жуковський (1783–1852). Його професійне, творче й духовне життя було нерозривно пов’язане з прогресивним соціальним та літературно-художнім середовищем тогочасної Росії. В.А. Жуковський брав активну участь у долі багатьох літераторів, артистів, художників, митців, що постраждали від сваволі влади, клопотав перед Миколою I за декабристів (Н.І. Тургенєва, В.К. Кюхельбекера, А.Ф. Фон-дер-Бриггена, Ф.Н. Глінку), домагаючись пом’якшення їх участі, допомагав дружинам засуджених декабристів (А. Якушкиної, Е.П. Нарішкіної та багатьом іншим). Він клопотав перед царем за О.І.Герцена, допомагав поетам з народного середовища (А. Кольцову, Е. Мількієву), йому був зобов’язаний за своє звільнення від фортечної неволі Т.Г. Шевченко і багато інших його сучасників, що зберегли про нього світлу пам’ять. Велика і різноманітна допомога В. Жуковського була по відношенню до О.С. Пушкіна: підтримував його в роки гонінь (1824–1826 рр.), неодноразово заступався за нього перед Миколою I, улагоджував намічені між ними конфлікти (як наприклад, “справа” про відставку О. Пушкіна 1834 року). У листопаді 1836 року зусиллями В. Жуковського була відвернена перша дуель О. Пушкіна з Жоржом Дантесом. Після трагічного двобою 27 січня 1837 року В. Жуковський став виконувачем духівниці умираючого О.С. Пушкіна, потім прийняв на себе турботи про його родину та рукописну спадщину поета.

Саме в цей період відомими в Петербурзі були літературні вечори Євгена Павловича Гребінки (1812–1848) – українського письменника, педагога, видавця, старшого брата архітектора Миколи Гребінки. Є.П. Гребінка після закінчення Ніжинської гімназії вищих наук (1831 р.), кілька років служив у 8-ому малоросійському козацькому полку. З 1834 року вийшов у відставку і переїхав до Петербурга. Перебуваючи у Петербурзі, він створив гурток, який об’єднував українську та російську мистецько-літературну інтелігенцію. Літературні вечори Є. Гребінки відвідували М.А. Маркевич, А.М. Мокрицький, І.М. Сошенко, В.І. Даль, І.І. Панаєв, М.О. Момбеллі та ін. Гребінка був знайомий з О.С. Пушкіним, О.В. Кольцовим, І.С. Тургенєвим, підтримував взаємини з В.І. Григоровичем, К.П. Брюлловим, Ф.О. Коні, О.Г. Венеціановим, П.О. Корсаковим, болгарським просвітителем З. Княжевським та ін.

Крім того, Шевченко спілкувався з багатьма композиторами, артистами, поетами, художниками, вченими-істориками, філософами, яких знали мистецькі осередки не лише Києва, Москви, Санкт-Петербургу, але й вся Європа. Поет постійно перебував у гущі культурно-мистецького життя столиць (Києва та Петербургу), відвідуючи театри, концерти, гуртки мистецької інтелігенції. Серед письменників і діячів мистецтва, з якими зустрічався поет у літературних колах – І. Тургенєв, М. Костомаров, В. Григорович, К. Кавелін, О. Писемський, В. Белінський, Л. Жемчужников.

Дружба Т. Шевченка з артистами, співаками, композиторами безпосередньо впливала на світогляд поета, відточувала його природну музикальність, яка притаманна його поетичним, прозовим і малярським творам. З музичних інструментів особливо любив поет віолончель. У повісті “Музикант” він писав: “Я вам, кажеться, не писав ще о віолончелі? Чудный! Дивный инструмент... Только одна душа человека может так плакать и радоваться, как поёт и плачет этот дивный инструмент” [20, с.180, 210].

Серед артистів-виконавців Т. Шевченко знав і любив слухати твори у виконанні Семена Степановича Гулака-Артемівського (1813–1873) – українського співака (бас-баритон), композитора, драматичного артиста, драматурга, племінника письменника П.П. Гулака-Артемівського, автора однієї з перших опер на лібрето (українською мовою) опери “Запорожець за Дунаєм”. Також Т.Шевченко захоплювався грою А. Серве (A.Serve) і скрипаля А. В’єтана (фр. Henri Vieuxtemps; 1820–1881) – бельгійського скрипаля і композитора, одного із засновників національної скрипкової школи. Надзвичайно поетично пише Шевченко про мазурки польського композитора і піаніста-віртуоза Фредеріка Франсуа Шопена (фр. Frederic Francois Chopin; польск. Fryderyk Franciszek Szopen; 1810–1849) в повісті “Музикант”.

Під час перебування Шевченка у Нижньому Новгороді відбулася зустріч двох великих людей – знаменитого актора, одного із засновників вітчизняної акторської школи Михайла Семеновича Щепкіна (1788–1863) і відомого Кобзаря Т. Шевченка, двох кріпаків у минулому. За чотириста верст приїхав М. Щепкін, щоб підтримати свого друга. Шевченко був безмежно щасливий. Весною 1859 року поет знову прибув до Петербурга. Цього разу у Т. Шевченка встановилася дружба з передовими діячами російської культури, з американським негритянським актором Айра Фредерік Олдріджем (англ. Ira Frederick Aldridge; 1807–1867), гра якого

справила на поета незабутнє враження. В знак поваги й любові до актора Тарас Шевченко написав портрет А. Олдріджа.

Ось чому, не випадково кращі твори Т. Шевченка присвячені його друзям: поема “Катерина” – присвячена В.А. Жуковському в пам’ять 22 квітня 1838 року (дня викупу поета з кріпацтва); поема “Гайдамаки” присвячена В.І. Григоровичу, секретареві Академії мистецтв та багато інших прикладів. Крім того, під впливом малярства Т.Г. Шевченка почали свою творчість художники Лев Жемчужников (1812–1912), Іван Соколов (1829–1918), Костянтин Трутовський (1826–1893), які зробили значний внесок в історію розвитку українського та російського побутового живопису. Так, Лев Жемчужников, праонук гетьмана Кирила Розумовського, вже дорослою людиною приїхав із Росії в Україну. Саме тут він створив низку картин: “Чумаки в степу”, “Отара овець” і найвизначнішу – “Кобзар на шляху”, нав’язу поемою Т. Шевченка “Катерина”. Продовжуючи традиції Шевченка, Л. Жемчужников створив альбом, присвячений Україні, і в пам’ять шевченківського видання назвав його також “Живописная Украина”. Ще не будучи знайомим із Шевченком (це знайомство відбулося в Петербурзі після звільнення поета із заслання), Л. Жемчужников клопотався перед військовим губернатором Оренбурзького краю про полегшення життєвих умов для поета-засланця. Ознайомившись із записами українських народних пісень, які зробив Л. Жемчужников, Тарас Шевченко у своєму щоденнику записав: “Який би я щасливий був побачити людину, котра так щиро полюбила мою милу, рідну мову і мою чудову бідну батьківщину” [20, с.210]. Російський художник І. Соколов (1823–1918) у 50-60-х роках ХІХ ст. також написав чимало творів на українську тематику (“Ніч напередодні Івана Купала”, “Ранок після весілля в Малоросії”, “Повернення з ярмарку” та ін. Т. Шевченко в листі до Г. Галагана рекомендував Соколова як хорошу людину, котра “любить наш народ і нашу країну” [9, с. 110].

Україні присвятив свою творчість і Костянтин Олександрович Трутовський (1826–1893) – видатний майстер побутового живопису й ілюстрації, відомий як ілюстратор творів М.В. Гоголя, М.Ю. Лермонтова, І.А. Крилова, академік Імператорської Академії мистецтв, член Королівського бельгійського товариства акварелістів. Він походив з України, початкову освіту здобув у Харкові, а згодом відвідував класи малювання Петербурзької Академії мистецтв. Живучи в Росії та в Україні, К. Трутовський писав побутові сцени з життя українського та російського народів (“Вечір в українському селі”, “Колядки на Україні”, “Весільний викуп” та інші твори). К. Трутовський, захоплений поезією Т. Шевченка, часто звертався до шевченківських образів й ілюстрував його твори. Він створював малюнки, пов’язані з біографією поета (як наприклад: “Шевченко – козачок в Енгельгардта”, “Шевченко-хлопчик з сестрою”, “Шевченко на засланні” та інші) та ілюстрації до його творів (до поеми “Наймичка”, “Гайдамаки”, “Невольник”) [11, с.4].

Постать Тараса Григоровича Шевченка надзвичайно велетенська й унікальна. Серед блискучого сузір’я світових геніїв важко назвати ім’я поета, вірші якого перелилися би таким широким потоком у музичні твори. Так, відомо, що вже на початку ХХ ст. вірші з “Кобзаря” були втілені більш ніж у 1.500 музичних творах. Інтерпретація поезії Тараса Шевченка в музиці, яка розпочалася ще за життя поета, триває й до нині [5, с.23–25; 17, с.96–97]. Важливою подією у науковому світі став міжнародний науковий семінар “Шевченківський Петербург” (присвячений до 190-річчя народження поета), започаткований з 2004 року (м. Санкт-Петербург, РФ) за активної участі петербурзького історика-краєзнавця Тетяни Миколаївни Лебединської та авторки цієї статті. До співорганізаторів цього міжнародного наукового форуму були залучені Бібліотека Академії наук Росії (СПб.) та Національний науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України. Відтоді цей семінар проводиться щороку за участю провідних науковців та академічних установ України та Росії, а також традиційно друкуються наукові матеріали [6, с. 36–39]. Також великий шевченківський дух сконцентровано у одному із провідних вищих навчальних закладів України – Національному університеті імені Тараса Шевченка в м. Києві [14, с. 120]. Саме завдяки діяльності таких професійних осередків науки, освіти та культури України початку ХХІ століття відбувається реформування національної освіти та гуманітарного часопростору, відповідно до євроінтеграційних професив [7, с. 168–170].

Протягом ХХ – початку ХХІ століть творчість Тараса Григоровича Шевченка залишається живим джерелом натхнення композиторів у різних країнах Земної кулі: в Україні, Канаді, Америці, Англії, Австралії, Іспанії, Італії, Німеччині, Фінляндії, Франції, Польщі, Росії та багатьох інших. З плином часу ускладнюються засоби музичної виразності в її втіленні, розширюються жанрові межі від народних пісень до опер і ораторій. Інтерес до Шевченкової музи не згасає. Кожне покоління митців знаходить в поезії Тараса Шевченка все нові риси вічної мудрості, отримуючи імпульси для творчості.

1. Бернштейн М. Д. Журнал “Основа” і український літературний процес кінця 50–60-х років XIX ст. / Бернштейн М. Д. – К., 1959. – 245 с.
2. Білецький О. Шевченко і світова література / Білецький О. // Пам’яті Шевченка : [Збірник АН УРСР]. – К., 1939. – С. 219–215.
3. Горенко Л. І. Українознавча парадигма культурфілософії в Україні першої половини XIX століття / Горенко Лариса Іванівна // Українознавство. – К., 2010. – Номер 3 (36). – С. 154–159.
4. Горенко Л. І. Діяльність українців у структурі Академії наук Росії XVIII–XIX ст. / Горенко Л. І. // IX Культурологічні читання пам’яті Володимира Подкопаєва “Концептуальні проблеми розвитку української культури у світлі підготовки і проведення 2012 року як року культури та відродження музеїв в Україні” : [Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (2–3 червня 2011 р., м. Київ)]. – [У 2-х томах]. – К. : НАККіМ, 2011. – Т. 1. – С. 20–27.
5. Горенко Л. І. Тарас Григорович Шевченко і розвиток української культури / Горенко Лариса Іванівна // Перша Всеукраїнська науково-методична конференція “Т. Г. Шевченко і світова культура”, присвячена 190-річчю від дня народження поета (26–28 лютого 2004 р., м. Сімферополь, АР Крим, Кримський республіканський інститут післядипломної педагогічної освіти). – Сімферополь, 2004. – С. 23–28.
6. Горенко Л. І. Українська культура та мистецькі осередки Петербурга XIX ст. / Горенко Лариса Іванівна // Матеріали IV Міжнародного семінару “Шевченківський Петербург”, присвячений 190-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка (11–14 травня 2004 р., м. Санкт-Петербург, Державна наукова установа “Інститут освіти дорослих”); [Під загал. ред. : В. І. Подобєда та Т. М. Лебединської]. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 36–41.
7. Горенко Л., Фігурний Ю. Українознавство і галузеві науки на шляху реформування національної освіти в Україні / Горенко Лариса, Фігурний Юрій // Українознавство. – 2009. – № 4. – С. 168–173.
8. Грінченко Б. А. М. Куліш, Ганна Барвінок / Грінченко Борис. – Чернігів, 1901. – 145 с.
9. Історія українського мистецтва : [У 6-ти т.] – Т. 4. – Кн. 2. – К., 1970. – 546 с.
10. Капельгородський П. На Лубенському літературному гробовищі / Капельгородський П. // Життя й революція. – 1928. – № 10. – С. 9–35.
11. Королюк Н. Полум’яне слово Шевченка в музиці : хорова творчість українських композиторів // [Редакція І. Коханик] / Королюк Н. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 1995. – 197 с.
12. Левенець Ю. А. Василь Белозерський / Левенець Ю. А. // Український історичний журнал. – 1994. – № 2–3. – С. 21–29.
13. Маковей О. Новини нашої літератури / Маковей О. // Літературно-науковий вісник. – 1898. – Т. 2. – 395 с.
14. Нашій alma-mater – Шевченковому університету – 175 років // Українознавство. – 2009. – № 3. – С. 120.
15. Петров В. Т. Шевченко, П. Куліш, В. Білозерський – їх перші стрічі / Петров В. // Україна. – 1925. – Кн. 1–2. – С. 187–189.
16. Ротач П. Матеріали до українського біографічного словника. Літературна Полтавщина / Ротач П. // Архіви України. – 1965. – № 6. – С. 10–19.
17. Сивачук Н. Концепції українознавства в контексті українізації 20-х років XX століття / Сивачук Н. // Українознавство. – 2009. – № 4. – С. 96–102.
18. Стеллецький Г. Н. М. Кибальчич (Наталка-Полтавка) / Стеллецький Г. // Наше минуле. – 1919. – № 1–2. – С. 21–32.
19. Чубинський В. Ганна Барвінок / Чубинський В. // Барвінок Ганна. Вибрані твори. – К., 1927. – 426 с.
20. Шевченко Т. Повне зібрання творів : [У 3-х томах] / Шевченко Тарас Григорович. – К., 1949. – Т. 3. – 556 с.

ART’S, THEATER’S AND MUSIC’S OF SHEVCHENKIANA

GORENKO L.I. (Kyiv)
Copyright © 2014
УДК 321.911(477)“18”

The Chernigiv regional academic of Ukrainian musical and dramatic theatre are carry of name T.G.Shevchenko at the first day your founding. Collective of the theatre better and better, it is deep respect of the tradition’s humanity, nationality, love ot Ukraine, which lay a foundation in the creative work of the Great poet. During the whole of creative road, theatre periodical handle to productions performance, connected with the life and creative T.G.Shevchenko.

In the repertoire first years of the work theatre on it’s stage organization drama “Gajdamaki”. Production of the performance accomplish well-known actor and producer Leonid Predslavich. At the 1939 year are production of the play Yriya Kostiyka “Taras Shevchenko” producer Grigoriy Volovukom. Person young Tarasa Shevchenko an artist Volodymyr Volgric came forward. Presentation was shown in Kyiv during the review of the best presentations, and passed there with